

Список використаних джерел

1. Рабінович П.М. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монографія / Рабінович П. М., Луців О. М. та ін. Львів : Сполом, 2016. 200 с.
2. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213–VIII від 23 січня 2020 року № 1-р/2020. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2020.pdf
3. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; зі змін. та доповн. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі про смертну кару від 29 груд. 1999 р. № 1-33/99. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>
5. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України. За заг. ред. М. Козюбри, передмова С. Головатий. Київ: Рада Європи; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія», 2021. 152 с.
6. Справа «Волохи проти України» (Заява N 23543/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 2 листоп. 2006 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138#Text

Вартилицька Інна Анатоліївна,

професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ВИГОТОВЛЕННЯ, РОЗПОВСЮДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ, НАЦИСТСЬКОЇ СИМВОЛІКИ Й ПРОПАГАНДА КОМУНІСТИЧНОГО І НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО (НАЦИСТСЬКОГО) ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ (СТАТТЯ 436⁻¹ КК): ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВОЇ НОРМИ

В Україні процес законотворчості останнього десятиріччя відзначається надзвичайно складними соціальними та політичними факторами, обумовленими триваючою агресією російської федерації, розпочатою у лютому 2014 року. В межах цього процесу виглядає логічно обґрунтованим та соціально обумовленим формування

кримінально-правових норм-заборон будь-яких діянь щодо комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

З метою протидії названим суспільно-небезпечним явищам Кримінальний кодекс України був доповнений статтею 436⁻¹ з визначенням складу кримінального правопорушення як публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників [1]. Стаття 436⁻¹ була включена до Розділу XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», що обумовлено об'єктом протиправного посягання – такими являються суспільні відносини, які забезпечують кримінально-правову охорону безпеки людства.

Однак, через певні політичні явища в державі у зв'язку з прийняття Закону України 28 січня 2014 року норма втратила чинність [2] і цього ж числа в попередній редакції була повернута до Кодексу новим Законом [3].

В обох редакціях закону стаття 436⁻¹ КК передбачала відповідальність за публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму проти людяності, вчинених у роки Другої світової війни, зокрема злочинів, здійснених організацією «Ваффен-СС», підпорядкованими їй структурами, тими, хто боровся проти антигітлерівської коаліції і співробітничав з фашистськими окупантами, а також пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників.

Суттєві зміни даної статті пов'язані з наданням українськими законодавцями оцінки комуністичного тоталітарного режиму в період перебування України в складі радянської держави – СРСР.

Верховна Рада України від імені Українського народу, керуючись положеннями Загальної декларації прав людини, беручи до уваги резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних режимів, необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів та боротьби з відродженням нацистської ідеології, а також керуючись положеннями резолюції Парламентської Асамблеї ОБСЄ щодо неприпустимості звеличення тоталітарних режимів, відкриття історичних та політичних архівів, вивчення тоталітарної спадщини та підвищення поінформованості громадськості, та інших нормативно-правових актів в царині міжнародного права прийняла Закон від 9 квітня 2015 року, яким суттєво змінив редакцію статті 436⁻¹ КК. На обґрунтування свого рішення законодавці вказали на мету внесених змін, зазначивши нагальну потребу у недопущенні повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості,

усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України [4]. На відміну від попередньої редакції склад злочину у статті 436⁻¹ КК «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» включив до способів вчинення кримінально караного діяння виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України.

В той же час, Законом від 9 квітня 2015 р. встановлено, що заборона виготовлення символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму не поширюється на випадки виготовлення такої символіки для її подальшого використання з метою, зазначеною у частині 3 статті 4 даного Закону, зокрема, у процесі наукової діяльності, в тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб; на оригіналах бойових знамен; на державних нагородах, ювілейних медалях та інших відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991–2015 років у зв'язку з річницями подій періоду Другої світової війни, а також на документах, що посвідчують нагородження ними; на намогильних спорудах, розташованих на території місць поховань, місць почесних поховань, на території кладовищ та за інших умов, повний перелік яких викладений в Законі.

На важливість та обґрунтованість здійснених законодавчих новацій вказує і Рішення Конституційного суду від 16 липня 2019 р., яким Закон від 9 квітня 2015 р., а значить і стаття 436⁻¹ КК, визнано таким що відповідає Конституції України, тобто дані нормативні правові акти є конституційними [5].

Зміст вчинюваного караного діяння у складі даного кримінального правопорушення може бути реалізований у одній з таких форм як: виготовлення, поширення, публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України.

В судовій практиці характеристика названих протиправних проявів, окреслення кожної ознаки з визначених форм вимагає глибокого аналізу і дослідження як на етапі досудового розслідування, так і судового розгляду. Прикладом проведеного всебічного аналізу складу кримінального правопорушення є рішення колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 14 жовтня 2025 року.

Суд визнав доведеним, що з 27 січня по 08 лютого 2021 року засуджений, маючи на меті доведення до широкого кола осіб комуністичної ідеології, усвідомлюючи, що соціальна мережа Facebook знаходиться у відкритому доступі, на власній сторінці шляхом репосту поширював графічні зображення, які містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), атрибутики з відтворенням серпа та молота, п'ятикутної зірки, іншої символіки комуністичної партії, зображення осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії тощо.

Суд вважає, що діяння з виготовлення, поширення і публічного використання вочевидь є тісно пов'язаними із явищем пропаганди, оскільки зміст пропаганди й полягає у поширенні інформації, ідей, поглядів чи фактів для привернення до них уваги, впливу на громадську думку, демонстрації певних поглядів та ідей.

Тому суд приходить до висновку, що всі форми злочину, передбаченого ст. 436¹ КК (виготовлення, поширення, публічне використання, публічне виконання) самі по собі є проявом пропаганди. Тож сам факт доведення умисного вчинення особою вищезказаних дій є достатнім для констатації наявності у її діяч як ознак об'єктивної сторони, так і ознак суб'єктивної сторони цього злочину [6].

Наведене рішення суду касаційної інстанції є ілюстрацією практики правозастосування і засвідчує, що всебічний глибокий аналіз всіх елементів і ознак складу кримінального правопорушення забезпечує обґрунтовану кваліфікацію вчиненого суспільно небезпечного діяння, постановлення судом законного вироку та призначення справедливого покарання.

Список використаних джерел

1. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму: Закон України № 729-VII від 16 січня 2014 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/729-18#n5>

2. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України: Закон України № 732-VII 28 січня 2014 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-18#Text>

3. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму: Закон України № 735-VII 28 січня 2014 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-18#n5>

4. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України № 317-VIII від 9 квітня 2015 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#n73>

5. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України

«Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 9-р/2019 від 16 липня 2019 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#n2>

6. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 жовтня 2025 року. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131282432>

Денисов Сергій Федорович,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Інституту
економіки та права Класичного приватного
університету, доктор юридичних наук,
професор;
Коваленко Наталія Олександрівна,
адвокат Національної асоціації адвокатів
України, кандидат юридичних наук, доцент

СТАТТЯ 297 КК УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СПЕЦІАЛЬНИХ І ЗАГАЛЬНИХ НОРМ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНЦІЇ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ СКЛАДІВ

У вітчизняному кримінальному праві досить часто одне й те саме діяння формально підпадає під ознаки кількох кримінально-правових норм. Це особливо помітно там, де законодавець поряд із загальною нормою встановлює групу спеціальних норм, що диференціюють відповідальність залежно від предмета посягання або особливостей об'єкта кримінально-правової охорони.

Кримінально-правовий аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України (Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого), потребує з'ясування його об'єктивних і суб'єктивних ознак та визначення проблемних питань кваліфікації.

Стаття 297 КК України тісно перетинається з низкою інших норм Особливої частини КК України, передусім ст. 194 КК України (Умисне знищення або пошкодження майна), ст. 178 КК України (Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків), ст. 179 КК України (Незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь), ст. 298 КК України (Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини) [1].

Така нормативна «перехресність» породжує конкуренцію загальної й спеціальних норм, а також конкуренцію кількох спеціальних норм між собою. Від правильного розв'язання цієї конкуренції залежить як коректна кваліфікація діяння, так і послідовність судової практики та реальний рівень кримінально-